

ІСТОРІЯ

УДК 94(=161.2):070.489]«1860/1900»(045)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/73-1-1>

Владислав ЄГОРОВ,
orcid.org/0000-0002-1373-8173
кандидат історичних наук,
доцент кафедри політичних наук
Київського національного університету будівництва і архітектури
(Київ, Україна) egorov.1977@email.ua

**УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ НА СТОРІНКАХ ЧАСОПИСУ «ВЕСТНИК ЄВРОПИ»
У 1860–1900-Х РР.**

У статті йдеться про українське питання на сторінках «Вестника Європи» одного з часописів Російської імперії другої половини XIX ст. Значне місце на сторінках журналу займали проблеми пов'язані з історією, мовою, освітою українського народу, а також суспільною боротьбою українства котра розпочалась наприкінці 1890-х рр. Історії українського народу були присвячені дослідження М.І. Костомарова, інших авторів видання. Велику увагу часопис приділяв питанню функціонування української мови в російському суспільстві середини XIX ст. Його автори – М.П. Драгоманов, О.М. Пипін визнавали що російське суспільство не розуміло вирізнення української культури, що має інші історичні риси.

В статтях часопису значна увага була приділена процесу формування української мови. Зацікавлення народною творчістю, зокрема пісенною розпочалось у 1830-х рр. XIX ст. на Харківщині із становленням етнографічної науки в особі І.І. Срезневського та на Галичині.

Значну увагу автори «Вестника Європи» приділили проблемі походження російського народу. Типи цього народу виділив провідний автор журналу О.М. Пипін. Поширеною на сторінках часопису була й думка М.І. Костомарова про незначний вплив татарського панування на формування єдинодержавства півночі Русі XII ст. та місце яке після татарських збирачів данини посіли місцеві князі.

Неодноразово М.І. Костомаров, О.М. Пипін та інші автори часопису протистояли уявленню й про українську мову як неповноцінну в умовах дії Емського указу 1876 р. Значну увагу у численних статтях авторів часопису було приділено вирішенню питання народної освіти українською мовою, надіями на зміни в освіті Російської імперії на початку 1880-х рр. та серпневу 1881 р. урядову нараду з приводу можливості перегляду Емського указу 1876 р. Цьому питанню та захисту української мови було присвячено статті М.І. Костомарова та мовознавця О.М. Пипіна, одного з ідеологів українського руху М.П. Драгоманова. Вказані проблеми не отримали свого вирішення і в 1890-х рр. й продовжились в формі заборони використовувати українську науковій делегації з Галичини під час IX археологічного з'їзду в Києві.

Отже, в умовах поширення масових засобів друку в Російській імперії часопис у другій половині 1860–1900-х рр. був одним з не багатьох видань, котрі піднімали питання розвитку української мови, формував позитивну думку про наміри українофілів. Зміст видання відображав не сприйняття української мови, культури, літератури у 1880–1900-х рр. Водночас в умовах цензури М.П. Драгоманову в першій половині 1890-х рр. вдалося донести до читачів журналу характеристику, зміст, програму та показати розвиток нових суспільних об'єднань та рухів на Галичині. Він продемонстрував діяльність перших політичних партій (Русько-Українська радикальна партія) та одного з її провідників – І.Я. Франка, що було відображенням переходу до нового (політичного) етапу українського національного руху.

Ключові слова: «Вестник Європи», М.І. Костомаров, український народ, російський народ, народна освіта, українофіли, М.П. Драгоманов, А.Н. Пипін, І.Я. Франко, стаття, рецензія, огляд.

Vladyslav EGOROV,

orcid.org/0000-0002-1373-8173

Candidate of Historical Sciences,

Associate Professor at the Department of Political Science

Kyiv National University of Construction and Architecture

(Kyiv, Ukraine) egorov.1977@email.ua

UKRAINIAN PROBLEM ON THE “VESTNIK YEVROPY” MAGAZINE PAGES IN 1860–1900’S

In the article the Ukrainian problem on the pages “Vestnik Yevropy” – one of the leading in the second half of the XIX century in the Russian Empire journal’s is lighted up. One of the areas which “Vestnik Yevropy” paid attention on it’s pages was the historical past of the Ukrainian people. Numerous well-known historian M.I. Kostomarov’s studies which concerned with Old Rus History and the Cossacks were devoted to this topic.

Among the many materials the significant place on the pages of the magazine were occupied by the problems associated with the history, language, education of the Ukrainian people as well as the public and political struggle of the Ukrainian’s that began in the late 1890’s.

Much attention was paid to the condition’s in which Ukrainian language was in the Russian society in XIXth century. The magazine’s authors, including historian and political thinker M.P. Drahomanov, acknowledged that there was the negative score of attempts to independently change the Ukrainian culture as Polish intrigue in the mass of Russian society. Award was so later because the mass of Russian society was used to one form of individual deprive and did not understand that part of the “Russian people” representatives declared their own historical traits. In the magazine’s articles much attention was paid to the Ukrainian language question, it’s origin and formation process.

O.M. Pypin “Vestnik Yevropy” permanent author paid much attention to the development of the Slavic revival in of Galicia in early 1830-ies. Considerable attention “Vestnik Yevropy” authors paid to the problem of the Russian people and their language origin. O.M. Pypin allocated several sub-types of Russian people – those who resided in the central provinces, north, and southern areas. On the pages of periodical there was also expressed the M.I. Kostomarov’s opinion about the insignificant influence of Tatar supremacy on the the north of Russia autocracy formation in XII century.

Repeatedly, M.I. Kostomarov, O.M. Pypin and other magazine’s authors paid particular attention to the question of the Ukrainian as impaired language right to live. A question of the Ukrainian language protection as the language of public education was examined in M.I. Kostomarov’s and O.M. Pypin’s articles. They objected to the idea of Ukrainian language especially under the defective conditions of the 1876 edict.

The mentioned problems got their address in the late 1890’s and received a sequel in the form of banning the use of the Ukrainian language by Galician scientific delegation during the IX Archaeological Congress in Kyiv (1899).

Considerable attention in the numerous magazine’s articles was given to the issue of public education, in particular in the Ukrainian language. Journal’s authors lively responded the changes in education leadership in the Russian Empire of the early 1880’s. It is worth to emphasize that in these articles and speeches addressed the hope for a special meeting convocation which took place in August 1881 with the Ministers, Ober-Procurator of the Synod participation which examined the notes of the Kyiv Governor-General M.I. Chertkov, O.M. Dundukov-Korsakov, and appeal of the composer M. Lysenko about the possibility to reduce the suppression of the Ukrainian language.

Thus, under the conditions of the significant propagation of the media press in the Russian Empire in the second-half 1860-X-1900’s “Vestnik Yevropy” was one of a few publications, which raised questions of the Ukrainian language development, formed positive opinion about the ukrainofil’s intentions. After that, in the first half of 1890’s in terms of censorship M.P. Dragomanov managed to inform the journal reader’s about the development of new public associations and movements in Galicia content, their program and characteristics. He demonstrated the activity of Rus’-Ukrainian radical party and one of it’s conductors – I.Y. Franko. That was a reflection of the Ukrainian national movement (political) stage transition.

Key words: “Vestnik Yevropy”, ukrainian problem, M.I. Kostomarov, Ukrainian people, Russian people, public education, ukrainofily, M.P. Dragomanov, O.M. Pypin, I.Y. Franko, article, the review.

Постановка проблеми. З припиненням видання у 1862 р. часопису «Основа» український національний рух залишився без легального друкованого органу котрий міг обстоювати програму українства в умовах впливу шовіністичних сил на чолі з головним редактором московської газети М.Н. Катковим під час польського повстання 1863 р. (Єгоров, 2017: 41). Цю прогалину заповнив відновлений колишнім викладачем Санкт-Петербурзького університету М.М. Стасю-

левичем часопис «Вестник Європи». У 1860 – на початку 1900-х рр. це видання розглядало питання становлення українського та російського народів, розвитку етнографічної науки Російської імперії. Ця обставина визначає потребу у розгляді змісту цього часопису, автори котрого приділяли значну увагу питанням походження української мови, права на існування української літератури, великій кількості питань історії українського народу від часів раннього середньовіччя, а також, розгля-

дали ці особливості порівнюючи з культурними рисами російського народу у матеріалах часопису 1866 – початку 1900-х рр.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Частково ця проблема була висвітлена в дослідженнях журналістики ХІХ ст. радянського часу де поряд з ліберальними виданнями, приділялась увага змісту «Вестника Європи», було дано характеристику матеріалів та читачів, кількість яких скорочувалось в умовах реакції та цезури (Єгоров, 2017: 42). В окремих розвідках, зверталася увага на підтримку журналом європеїзації, критику слов'янофільства, реакції та народництва, збільшення у виданні літературних матеріалів з 1890-х рр. В оцінці 1869 р. влада бачила часопис прихильним до соціалістів, виборного правління, таким, що критикує православ'я та економічний стан держави, підбурює ненависть до росіян (Єгоров, 2017: 42).

Значну увагу українознавчому змісту часопису приділив сучасний український дослідник О.І. Кіян, розглянувши участь М.І. Костомарова у складенні програми журналу 1865 р. разом з М.М. Стасюлевичем (Кіян, 1990: 64). Через популярне спрямування редакції з неї вийшов М.І. Костомаров, надрукувавши в часописі 35 статей з середньовічної історії України та Московщини, сприяючи популярності журналу (Кіян, 1990: 65–68). Увагу О.І. Кіяна також привернули виступи в часописі ідеолога українського національного руху – М.П. Драгоманова, котрий співробітничав з виданням з 1866 р. З 1870-х рр. затримувались його статті з етнографії, мовного, церковного, польського, слов'янського питань та питань становища Галичини, а статтю про десятиліття розвитку української белетристики у 1875 р. було вилучено із часопису (Кіян, 1992: 32, 34, 35–38).

М.С. Грушевський здійснюючи видання публіцистики М.І. Костомарова, проаналізував їх зміст, не оминувши й виступи М.І. Костомарова у часописі, де історик на початку 1880-х рр. перейняв ідеї опонентів стосовно ролі російської і української мови (Грушевський, 1928: 3–21; Кіян, 1990: 67).

Цю ж проблему було розглянуто й сучасним дослідником О.І. Міллером (статтю М.І. Костомарова «Малоруське слово», полеміка з викладачем Харківського університету М.Ф. Де-Пуле та критика М.Н. Каткова). Значну увагу епістолярній полеміці навколо публіцистики М.І. Костомарова та спроб переглянути положення Емського указу, полеміці історика щодо завдань української інтелігенції цього часу приділила О. Гончар (Гончар,

2014: 124–129; Гончар, 2017: 169–176). Дослідники також приділили увагу й статтям М.П. Драгоманова з мовної політики, про реакцію населення Галичини на утиски українофілів в Росії, освіту народною мовою. Як убачають, особливе значення мали статті М.П. Драгоманова з мовного питання 1870-х рр., його теза щодо задоволення місцевих культурних потреб є децентралізацією. Тоді ж один з провідних авторів журналу мовознавець О.М. Пипін звернув увагу на негативне враження галичан від утисків української в Росії. Діяльність цього етнографа, представника культурно-історичної школи, видавця часопису у 1866–1868 рр., автора «Вестника Європи», котрий звертав увагу на самосвідомість, психологію народу також отримала певну увагу дослідників (Єгоров, 2017: 42). Велика увага до співробітництва М.І. Костомарова та М.П. Драгоманова з часописом, аналіз характеру їхніх історичних та публіцистичних творів на сторінках часопису у 1860–1910-х рр. розглянуто у спеціальному дослідженні А.Б. Магітової (Магітова, 2008: 11–14).

Завдання статті. Таким чином, у вказаних розвідках, крім охарактеризування загальноросійських тем (слов'янофіли, народники, реакція) спеціального дослідження українознавчого змісту статей у порівнянні з дослідженнями московської культури та історії у статтях інших авторів часопису та реакційних опонентів часопису не було окрім розвідок М.С. Грушевського, сучасного українських дослідників О.І. Кіяна, А.Б. Магітової та О.І. Міллера, досліджень дотичних відомостей про окремих авторів та тем видання (Коляда, 2013: 413–424; Толочко, 2013: 278–283). Тому, є потреба у висвітленні українського питання на сторінках вказаного часопису й іншими знаними його авторами, котрі неодноразово виступали на сторінках щодо проблем існування української мови, української літератури, окремих питань минувшини та сучасності України.

Виклад основного матеріалу На сторінках часопису історичне минуле українського народу було висвітлено в дослідженнях М.І. Костомарова з Давньоруської історії в котрій вчений убачав розділ українців та росіян. Автор наголошував, що федеративні риси були присутні в історії Русі яка являла собою зібрання земель з єдиною династією, церквою, легендами. Відповідаючи на закиди реакційного російського історика М.О. Каяловича, М.І. Костомаров уточнював, що давня Русь являла собою неформальну федерацію, а ці риси в організації політичного життя можна віднайти у всіх народів на ранніх стадіях розвитку їхньої державності. В доваряжський час сформувалась

самоназва Русь (Єгоров, 2017: 42). Наступний період на сторінках видання був охарактеризований як час польського впливу та змін що відбувалися через політику та культуру, на котрий Русь не могла відповісти (Єгоров, 2017: 42). Водночас цей період – доба діяльності православних братств не притаманних східній Русі, які вели своє походження з давньоруських часів (Єгоров, 2017: 42). Відомий етнограф О.М. Пипін у своїх чисельних виступах в журналі зазначив, що на 1884–1885 рр. їй досі не було точно визначено коли ж з'явилися праукраїнці та майбутні великороси, зазначивши що думка про те, що на Русі до татарської навали була єдина мова схожа на майбутню російську на період 1880 рр. була неприйнятною, оскільки в різних частинах Русі були свої мовні особливості збережені в письмових пам'ятках. На його думку на той період тільки дослідження П.Житецького давали певні відповіді на ці питання.

О.М. Пипін також розглянув причини наступних подій Хмельниччини, зазначивши, що захоплення Польщею українських земель і спроба поставити їх служити своїм політичним цілям призвели до союзу Півдня Русі з Московією у середині XVII ст. Іншою причиною автори видання убачали покріпачення селян (Єгоров, 2017: 42). Цей же автор звернув увагу на здобутки та значення залучення українських церковників у релігійне життя Московщини. Так, особливу увагу було звернено на діяльність місцеблюстителя патріаршого престолу на Московщині С. Яворського, котрий доклав значних зусиль для боротьби з еретиками, створивши зокрема «Камінь віри» у 1718 р. для полеміки з ними. Особливу увагу було привернуто й діяльності та співробітництву з правителями Московщини Ф. Прокоповича. Як зазначав О.М. Пипін, більшість проповідей Прокоповича торкалися змісту і прав царської влади. Далі їхній зміст перетворився Духовний регламент й був прийнятий царем, що призвело до скасування патріархії на Московщині та підпорядкування церкви світській владі, коли на чолі церкви став Овер-Прокурор Св. Синоду Ф. Прокопович.

Значної уваги на сторінках видання отримала історія українського козацтва, що було відображено у працях М.І. Костомарова. Так, в «Руїні» було викладено характеристику козацтва, конфлікти в його середовищі, обставини висування Ю. Хмельницького гетьманом, його угода з Московією, обставини боротьби за гетьманську булаву 1659–1660-х рр. І. Брюховецького (Єгоров, 2017: 42), правління гетьмана І. Самойловича скинутого за критику «Вічного миру» Московщини з Річчю Посполитою (1686 р.). Автори часопису

визнали потребу у перегляді оцінки діяльності гетьмана І. Мазепи (Єгоров, 2017: 42).

Поява малоросійського дворянства з козацької старшини XVII–XVIII ст. – тема виданої в часописі роботи О.Я. Єфименко. На її думку, поява малоросійського дворянства почалася з присяги царю 300 шляхтичів у 1654 р., а у 1730-х рр. їх кількість становила 420 осіб. Цьому сприяла скупка в цей період землі у пересічних козаків за правління П. Полуботка, Д. Апостола. Водночас, відбувалося закріпачення селян та поширення російської мови. Рисами козацької старшини були пиятика, хабарництво, польські манери. Отримавши дворянство 1785 р. від імператриці Катерини II старшина відмовилось від своїх традицій (Єгоров, 2017: 42).

На сторінках часопису автори літературного огляду звернули увагу й на появу ювілейних видань та досліджень спадщини відомого українського філософа доби занепаду Гетьманщини – Г.С. Сковороди, видання збірника праць котрого здійснив відомий український історик Д.І. Багалій в рамках Збірки харківського історико-філологічного товариства у 1894 р.

Часопис приділяв увагу розвитку історичної науки в Україні, зокрема аналітичним працям з малодосліджених тем професора Київського університету св. Володимира В.Б. Антоновича (Єгоров, 2017: 42). В часописі було розглянуто розвідки про історію козацтва Д. Яворницького, багатотомне історіографічне дослідження В.С. Іконнікова, видане у Києві, де були проаналізовані джерела від часів Давньої Русі й до тодішнього періоду, історію Харківського університету, діяльності його засновника В. Каразіна, його ставлення до можливого звільнення селян від кріпацтва тільки за рішенням поміщиків, підтримку В. Каразіним існування монархічної влади обмеженої законом, обмеження доступу суспільства (особливо незаможних прошарків) до обговорення суспільно-політичних питань (Єгоров, 2017: 42).

На сторінках часопису розглядалося питання ставлення до української мови в Росії другої половини XIX ст. та стану розвитку етнографічної науки на українських землях імперії. О.М. Пипін підкреслював, що в середині XIX ст. існувало два погляди на минуле Русі. Уявлення про те, що вся Русь з центром в Києві не мала зв'язок Великоросією спростувала «Основа». На думку М.П. Драгоманова, малоросійський народ (українці) Московщини належав, як і білоруси, до руського племені. Водночас ще слов'янофіли, відображаючи інтереси українських селян, пояснили

українофільство Галичини «польською інтригою» (Єгоров, 2017: 43).

Негативному ставленню до українофілів сприяли скарги поляків на підбурювання ними селян. Підозрілість до українофілів було природним для росіян, звиклих до того, що провідником російської культури був жандарм. Поряд з тим, провідниками української культури були Т.Г. Шевченко та М.І. Костомаров, котрий був ворожим до шляхти, відзначав державотворчі якості росіян. Він разом з П.О. Кулішем визначили зв'язок Давньої Русі та козацької України та заперечили ідею виключності польського впливу на Південну Русь в XVII ст. (Єгоров, 2017: 43).

У статтях 1870-х рр. М.П. Драгоманов виступав проти конфліктної політики примусової національності. На думку ж О.М. Пипіна, ще у 1860-х рр. російське суспільство сприймало як сепаратизм заявку частини «руського народу» на власні історичні риси, що визначило діяльність Південно-західного відділу російського географічного товариства (1873 р.). Українофоби від 1860-х рр. стверджували, що українофіли винайшли малоросійський жаргон, котрий з'явився у XVII ст., правопис, переодягалися в селян, видавали книги для простолюду. На думку захисника єдиної руської народності Ксенофонта Говорського, це були «хохломани», котрі хотіли посварити Малу і Велику Русь, створювали громади та задумали Україну (Єгоров, 2017: 43). Автори часопису згадували, що тодішня критика українофілів розпочалися в умовах антипатії польських поміщиків, чуток московських видань про панахиди українофілів на могилі І. Гонти та їх сепаратизм. Така суть російських патріотичних сил зберігалася й надалі (Єгоров, 2017: 43). Опоненти українофілів, зокрема С.С. Гогоцький в напередодні указу 1876 р. видали низку статей щодо шкідливості їх діяльності щодо запровадження української мови, що перешкоджала процесу об'єднання російських земель, чому мало сприяти єдність освіти, культур і мови. Саме в цьому опоненти українофільства вбачали «запоруку нашого всебічного розвитку та успіхів». Цей напрямок на сторінках російських шовіністичних видань продовжував М.А. Рігельман, котрий звертав на схожість стилю деяких статей галицьких видань на стиль часопису «Вестник Европы» де були статті М.П. Драгоманова, котрого незабаром звільнили з Київського Університету Св. Володимира. Обвинувачень зазнав й інший автор часопису – М.І. Костомаров.

Шовіністичні видання також критично оцінювали літературні уподобання редакції часопису

(Герцен, Пісарев), обвинувачуючи у відсутності «відчуття краси».

На сторінках часопису було викладено й обставини становлення етнографії в Україні. Так, О.М. Пипін звернув увагу на засновника цієї науки Й. Гердера, котрий сприяв появі інтересу до вивчення народу, народності, культури. Ця наука мала своїх прихильників в Україні від 1830-х рр., коли В. Пассек на Харківщині почав вивчати народну творчість, адже саме в Україні була Давня Русь, з'явилося християнство (Єгоров, 2017: 43). Його наступник-славист І.І. Срезневський, зазначав, що існує історія внутрішня яка була у піснях, котрі він збирав та виправляв. Наступником І.І. Срезневського був П.О. Куліш, згодом – М.І. Костомаров, котрий виріс під впливом малоросійської народності й захищав ті цінності котрі пізніше ототожнювали з українофільством. Відоме тогочасне видання «Запорозька старовина» претендувала на роль збірки народної творчості, але була насичена цитатами, запозиченнями котрі мали не народне походження, а були складені упорядниками, що давало підставити для критики з боку ворогів українофільства. Не зважаючи на критику діяльності П.О. Куліша у 1860–70-х рр., видання визнало його заслуги для історичної літератури.

Рух в основі котрого був інтерес до народної творчості набув впливу й на Галичині початку XIX ст. із зібраними «Руською трійцею» «Малоросійськими та червоноруськими народними поезіями» (1836 р.), (Єгоров, 2017: 43). Він був певним продовженням зацікавленням «півднем» початку XIX ст., пов'язаного із спробами знайти в Малоросії сліди Давньоруської державності. (Єгоров, 2017: 43). Інтерес до вивчення минулого та змін в становищі українського народу був в основі розглянутого О.М. Пипіним Кирило-Методієвського братства, діяльність котрого була розглянута в Аугсбурській газеті «Allgemein zeitung» № 185 від 4.06.1847 р. як панславістська інтрига. Водночас, переслідування поліцією цього братства надало політичне значення їхньої діяльності та програмі. Значення цієї справи роздувалося урядовими структурами, котрі в цей період звернули увагу на слов'янську пропаганду та слов'янське питання. Надалі дослідження малоросійської народної творчості продовжилось вивченням дум XV–XVII ст. (Єгоров, 2017: 43).

Значну увагу часопис приділив появі російського народу його мови, літератури котрі формувалася із значними тюркськими впливами, котрі визначили зміст давньоруських билин в XII–XIII ст. (Єгоров, 2017: 43). На сторінках часо-

пису О.М. Пипін вирізняв три підтипи великоруського народу центральних губерній, помор'я та півдня котрий межував з Україною (Малоросією), увібрав фінські, тюркські елементи. На сторінках часопису цей етнограф розглянув особливості росіян, українців, спираючись на істориків С.М. Соловйова, К.Д. Кавеліна, І.Є. Забеліна, М.І. Костомарова про вплив татар на єдинодержавство півночі Русі після XII ст. (Єгоров, 2017: 43).

О.М. Пипін підкреслював, що на півночі племена фінів поступилися росіянам, а в українських землях на формування народу впливали улчі, тиверці, монголи, греки, болгари. Свідченням розколу півдня і півночі була прив'язаність росіян до зовнішньої обрядовості, пограбування руських святинь у час розпаду Давньоруської держави (Єгоров, 2017: 43). Автори часопису відкидали теорію М.Н. Погодіна про переселення давньоруської людності через татарський напад на північ. Цю теорію у 1883 р. підтримав О.І. Соболевський, але відкинули українофіли В.Б. Антонович, І. Житецький, В.П. Науменко, переконані, що українці-нащадки давніх русів (Єгоров, 2017: 43).

Критика середньовічної Московщини у журналі була викладена М.І. Костомаровим в творах із зображенням особливостей російського життя були заснованих на архівних свідченнях. Цю позицію було підтримано й у розвідках О.М. Пипіна. Вчений зазначав, що місце татар посіли князі північної Русі, котрі боролися з обмеженням своєї влади вічем. На думку О.М. Пипіна та М.І. Костомарова татари та греки визначили традиції, сприяли засвоєнню великоросами деспотичної влади Візантії, котрі у XVI ст. ще співіснувала з виборністю посад. Саме на Московщині з початку XVI ст. поширення набула ідея про Москву – Третій Рим. Реалізація її почалася від часів, коли московські князі бачили приклад в татарських царях, була продовжена у XVI ст. та відобразилася у мемуарах виданих на сторінках часопису. Представники Московщини, отримуючи інформацію від греків, не вміли воювати, використовувати багатств країни. Їх обізнаність обмежувалась поточними подіями (Єгоров, 2017: 43). Священники не знали грецьку та латину, митрополит не міг відрізнити догмат від обряду, а простолюд віру і проповідь. Зберігалось язичництво поряд з особливою увагою дотриманню зовнішнього обряду, що зупиняло московське життя. У ній, як зазначав О.М. Пипін, був застій думки, свідомість мас знаходилася в дитинстві, що співіснувало з масою подвижників у монастирях. Невігластво було поєднано з законсервованістю, забороною ігор, пісень, обрядів, недовірою до знань, несприй-

няттям грецьких книжників, фанатизмом, ідеєю про виключність Московії цього часу. Низький рівень знань був однаковим у всієї допетрівської людності і в цьому була «єдність свідомості» їх як людей одного віку. О.М. Пипін наголосив, що іноземців, цікавило чи грубість влади йде від дикості народу, або ця дикість походить від царів. Поряд з здатністю до вивчення наук, ремесел та обожненням влади, рисами москвитів були – брехливість, срамослів'я, міста наповнені волоцюгами, принизливе становище жінки, частково відображене в «Домострої», літературі XVII ст. і змінене XVIII ст. (Єгоров, 2017: 44).

У статті М.І. Костомарова про київського митрополита П. Могилу, наголошувалось, що він підготував епоху просвітництва Московщини XVIII ст. Це розпочалося у XVII ст. з заснуванням Німецької слободи, поширенням Південно-Руської вченості в період правління царівни Софії і кн. В. Голіцина (Єгоров, 2017: 44). Тогочасні історичні знання зводилися до «Синопису» І. Гізеля 1674 р. та «Короткого Російського Літописця» М.В. Ломоносова (XVIII ст.).

У 1890-х рр. у розвідках та рецензіях О.М. Пипіна та інших авторів часопису було розглянуто російську історію XVIII ст. – від першої подорожі Петра I за кордон й доведено до оцінки зовнішньої політики Катерини II, спрямовану на приєднання земель (зокрема й українських) Речі Посполитої під виглядом захисту православних. Зміст необмеженої влади російських монархів XIX ст. відобразився у піднесеній характеристиці Росії, сформульованій у добу Миколи I (Єгоров, 2017: 44).

На сторінках видання приділялась увага праву української літератури на життя, процесу формування української мови. На думку О.М. Пипіна, бажання знищити різницю між росіянами та українцями було породжене недооцінкою української літератури. Вчений наголосив, що літературна обробка народної мови це крок до зростання національної свідомості та визнав дискусійною проблемою про час розділу російської та української мов, адже з IX–X ст. відомі говірки частин Русі.

О.М. Пипін нагадував, що «руський» народ у XIII–XV ст. розбився на дві частини які жили окремим життям, зокрема південь зазнав іновірних впливів Великого Князівства Литовського та Польщі (Єгоров, 2017: 44). Тому українська література, освіта від часу запровадження Унії 1596 р. в розвивалась в умовах потреби в школах Острога, Слуцька, Володимира-Волинського (Єгоров, 2017: 44). Це сприяло релігійній боротьбі, поширенню латинської вченості, появі перекладу Біблії

(Єгоров, 2017: 44). О.М. Пипін також скептично оцінював сміливі мрії А. Будиловича про можливість формування єдиної слов'янської мови в якості котрої йому мріялася російська.

Автори часопису приділили увагу питанню причин формування уваги та до народної освіти українською. Як зазначав М.П. Драгоманов, під час появи недільних шкіл на початку 1860-х рр. було розуміння необхідності використання української мови. Проте в цей час було закрито ці школи, відкинута потреба підготовки сільських учителів та використання в освіті української. Вважалося, що найкраща початкова освіта-здійснена духовенством, рівень котрої був низьким. Отже, стан освіти відповідав системі влади в державі (Єгоров, 2017: 44).

Темою низки статей часопису у 1870-х рр. були підсумки запровадженої у цей період реформи міського самоврядування, що торкалась й міського життя підросійської України та дискримінаційних положень майнового цензу щодо учасників виборчого процесу, надзвичайних повноважень гласних міських Дум у розподілі міських фінансів, повноважень міського голови (Добжанський, 2019: 157–158). Часопис неодноразово звертав увагу на плани реакційних перетворень в університетській освіті, що викладалися на сторінках шовіністичних московських видань. Так, один з представників цих кіл М.О. Любимов вважав створення університетів ліберальною витівкою, пропонував скоротити кількість студентства, передати процедуру призначення викладачів вищої школи до міністерства освіти. Автори журналу сподівалися на зміни в освіті через звільнення 1880 р. міністра освіти Д.А. Толстого висловивши сумнів в успішності його 15-літнього правління, оскільки в освіті гімназій ухил було зроблено на вивченні латини та грецької (Єгоров, 2017: 44).

В огляді перекладу М.В. Гоголя часопис позначив наявність обвинувачень українофілів у вимогах особливого статусу української. Постійний автор часопису О.М. Пипін на його сторінках розмістив декілька статей що мотивів, умов, особливостей морального стану та наслідків літературної діяльності М.В. Гоголя, творчість котрого вплинула на появу відомих авторів російської літератури (Єгоров, 2017: 44). В цей час було сподівання на перегляд Емського указу 1876 р., а в рецензії перекладу П.О. Кулішем Нового Заповіту на Галичині зазначалось, що ставлення цензури до перекладу-перевірка змін політики уряду в освітній сфері (Єгоров, 2017: 44). Очікування змін викликала й численні виступи М.І. Костомарова щодо обмежень української мови та критику українофо-

бів. Відповідаючи обвинуваченням М.Ф. Де-Пуле М.І. Костомаров підкреслював, що тема його статей-освіта українців, а не заміна російської мови (Гончар, 2014: 124–125). Вчений продемонстрував утиски української мови, відкинув значення кулішівки як польську інтригу, визнав, що російська може бути мовою адміністрації оскільки використання української в той час серед дворянства України вважалося неосвіченістю (Костомаров, 1994: 331–336; Єгоров, 2017: 44). Співіснування російської та української М.І. Костомаров розглядав як співіснування наречь Франції, Німеччини, відкинувши обвинувачення в «сепаратизмі» українофілів та спробах відділити від російської мови українську (Костомаров, 1994: 331–337; Єгоров, 2017: 44). Статті виявили марну після вбивства Олександра II надію на скликану у серпні 1881 р. урядову нараду, котра виходячи з записки Київського генерал-губернатора М.І. Черткова, звернення композитора М.В. Лисенка не змінила Емський указ. На думку Харківського генерал-губернатора О.М. Дундукова-Корсакова, він посилив антиросійські настрої на Галичині (Савченко, 1930: 174–178; Катренко, 2010: 108–114; Волковинський, 2001: 101).

О.М. Пипін, рецензуючи твори галичан, підкреслював особність української від великоруської (Єгоров, 2017: 44). Згодом М.П. Драгоманов у статті про громадський рух на Галичині (1892 р.) звертав увагу на вплив реалізму російської літератури XIX ст. на молодь Галичині та його невідповідність інтересам москвофілів, розглянув боротьбу між польськими консерваторами, народовцями з москвофілами та радикалами, виклав 17 положень програми радикалів про землекористування селян, службу у війську, право на безкоштовну освіту, поширення української мови та знищення виборчих курій. Він також вважав, що галицькі діячі 1840-рр. в розвитку української літератури виходили з поглядів запозичених від польського аристократичного суспільства. Також звернув увагу на підстави формування першої політичної партії в Україні – Русько-української радикальної партії та систему функціонування виборчої системи до Австрійського парламенту, укладення угоди між народовцями та поляками на Галичині. Важливим було й спостереження того, що на Східній Галичині в провідне становище було у поляків, а «плебеями» були українці. Видання розглянуло співробітництво старих українофілів, москвофілів з урядом, боротьбу Русько-української радикальної партії за зміни у виборчому законодавстві, політичну освіту народу, видання газет «Народ», «Хлібороб», діяльність та арешт І.Я. Франка, обвинувачення у нігі-

лізмі, панславізмі, бажанні приєднати Галичину до Росії. Поява цих тем на сторінках цього часопису – свідчення нового етапу українського національного руху. Різноманітні матеріали на сторінках часопису містили спостереження ознак (одяг, зброя, природа) українського та російського народів. Особливі риси було виокремлено іноземцем XVIII ст., в період Кримської війни 1853–1856 рр. У 1898 р. на матеріалах Харківщини часопис розглянув взаємодію українців та росіян, звертаючи увагу на зникнення національного вбрання (Сторов, 2017: 45).

Висновки. Таким чином, «Вестник Європи» до часопису «Київська старовина» (з 1882 р.) (ред. Ф. Лебединцев) й далі був одним з загальноросійських видань, котрі піднімали питання української мови, освіти, книговидавництва. Видання містило порівняльні матеріали про минувшину України, Московщини, що свідчило про визнання окремих історичних шляхів українського та російського народів. З 1860-х рр. залишалась проблема несприйняття української мови, культури, яке у 1899 р. виявилось у забороні читання галицькими вченими доповідей українською мовою (як небез-

печних) на IX Археологічному з'їзді в Києві. Ця заборона була визначена за участі в цих подіях ректора Київського університету Св. Володимира Ф.Я. Фортинського, проросійські налаштованого професора-слависта Київського університету, а пізніше цензора Т.Д. Флоринського котрий назвав українську жаргоном, з котрим не зустрічався, що використання такої мови протирічить здоровому глузду. Часопис у описі подій з'їзду наголошував, що за попередній період зросла кількість уявлень про українську особність від російської, а центром української літератури став Львів, діяло Наукове Товариство ім. Т. Шевченка. Автори часопису ставили питання про те, що якщо визнається існування словацької, словенської, сербської літератур, то є необхідність визнання й галицько-руської (української) літератури. Такі заборони, як зазначав часопис, протирічили деклараціям про любов до братів-слов'ян, котрі поширювалися. На думку авторів часопису, поліцейським змістом віяло й від характеристики цих подій наданій консерваторами як «витівки українофілів» (Сторов, 2017: 45; Коляда, 2013: 413–424; Щербань Т.О., 2004: 150, 171).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Волковинський В.М. Революційний тероризм у Російській імперії XIX ст.і Україна. Проблеми історії України XIX – поч. XX ст., 2001. Вип. 2. С. 82–110.
2. Грушевський М.С. З публіцистичних писань М. Костомарова М.С. Грушевський. Науково-публіцистичні і полемічні писання М. Костомарова. Зібрані заходом Академічної комісії укр. історіографії / іст. Секція Всеукр. АН; Ред. М. Грушевський.К.: Держ. Вид-во України, 1928. С. 3–21.
3. Гончар О.Т. Українофільська діяльність Миколи Костомарова 1863–1885 у дзеркалі його епістолярної спадщини. Історіографічні дослідження в Україні. 2014. Вип. 24, С. 116–145.
4. Гончар О.Т. Микола Костомаров: постать історика на тлі епохи. К.: Інститут історії України НАН України, 2017, 274 с.
5. Добжанський С. Реформа системи управління міст Російської імперії в науково- публіцистичному дискурсі кінця XIX – початку XX ст. УІЖ.2019. № 6, С. 155–171.
6. Сторов В.В. Українське питання на сторінках часопису «Вестник Европы» у 1860-х – 1890-х рр. Гілея. Науковий вісник. 2017. Вип. 119 (№ 4), Історичні науки. С. 41–49.
7. Земський Ю. Український національний рух у перші роки правління Олександра II. Київська старовина. 2011. № 4, С. 67–96.
8. Катренко А. Вимушені клопотання великого українського композитора (Листи М.В. Лисенка Київському, Подільському та Волинському генерал-губернатору). Пам'ять століть. 2010. № 4–5, С. 108–114.
9. Киян О.І. Співробітництво М.І. Костомарова в історичних журналах пореформеної Росії. УІЖ. 1990. № 4, С. 63–73.
10. Киян О.І. М.П. Драгоманов і російський лібералізм. УІЖ. 1992. № 4. С. 31–39.
11. Коляда І.А. Тимофій Флоринський-імперський антиукраїнофільський інтелектуал і цензор. Проблеми історії України XIX – поч. XX ст. 2013. Вип. 22, С. 413–424.
12. Костомаров М.І. Слов'янська міфологія. Упор., приміт. І.П. Бейко, А.М. Полотай; вступна ст. М.Т. Яценка. К.: Либідь, 1994, С. 331–336.
13. Магітова А.Б. Українська історія у висвітленні часопису «Вестник Европы» (1866–1918): дис. канд. іст. наук 07.00.06 / НАН України; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського. Київ, 2008. 25 с.
14. Савченко Ф. Заборона українства 1876 р. До історії громадських рухів в Україні 1860–1870-х рр. / Всеукр. А.Н.: (Передн. Слово Ф. Савченко). Х. – К.: Державне видавництво України, 1930. 414 с.
15. Толочко О.П. Києво-руська спадщина в історичній думці України початку XIX ст. Україна і Росія в історичній ретроспективі Українські проекти в Російській імперії. К., 2013, С. 250–306.
16. Щербань Т.О. Т.Д. Флоринський 1854–1919. К. : Ін-т сходознавства ім. А. Кримського НАН України, 2004. 200 с.

REFERENCES

1. Volkovynskyi V.M. (2001) Revoliutsiinyi teroryzm u Rosiiskii imperii XIX st.i Ukrainan [Revolutionary terrorism in the Russian Empire of the XIX century and Ukraine] *Problemy istorii Ukrainy XIX – poch. XX st. vyp. 2. Problems of the history of Ukraine in the XIX-early XX centuries issue 2.* 82–110. [in Ukrainian].
2. Hrushevskyi M.S. (1928) Z publitsystychnykh pysan M. Kostomarova [From the journalistic writings of M. Kostomarov]. *Naukovo–publitsystychni i polemichni pysannia M. Kostomarov. Zibrani zakhodom Akademichnoi komisii ukr. istoriohrafii/ ist. Scientific journalistic and polemical writings of M. Kostomarov. Collected by the Academic Commission of Ukraine. historiography Sektsiia Vseukr. AN; Red. M. Hrushevskyi. Ukrainian Section Academy of Sciences. K.: Derzh. Vy-vo Ukrainy, 3–21.* [in Ukrainian].
3. Honchar O.T. (2014). Ukrainofilska diialnist Mykoly Kostomarov 1863–1885 u dzerkali yoho epistoliarnoi spadshchyny [Ukrainophile activities of Mykola Kostomarov 1863–1885 in the mirror of his epistolary heritage] *Istoriografichni doslidzhennia v Ukraini. Vyp. 24. Historiographical studies in Ukraine. Issue 24.* 116–145. [in Ukrainian].
4. Honchar O.T. (2017) Mykola Kostomarov: postat istoryka na tli epokhy. [Mykola Kostomarov: the figure of the historian against the background of the era] K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy : Institute of History of Ukraine, NAS of Ukraine, 274 p. [in Ukrainian].
5. Dobzhanskyi S. (2019) Reforma systemy upravlinnia mist Rosiiskoi imperii v naukovo- publitsystychnomu dyskursi kintsia XIX – pochatku XX st. [Reform of the city management system of the Russian Empire in the scientific and journalistic discourse of the end of the XIXth – beginning of the XXth century]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. Ukrainian historical journal. № 6.* 155–171. [in Ukrainian].
6. Yehorov V.V. (2017) Ukrainske pytannia na storinkakh chasopysu “Vestnik Yevropy” u 1860-kh-1890-kh rr. [The Ukrainian question on the pages of the journal “Vestnyk Yevropy” in the 1860s–1890s.] *Hileia. Naukovyi visnyk. Vyp. 119 (№ 4), Istorychni nauky. Hileia. Scientific Bulletin. Issue 119 (No. 4), Historical Sciences.* 41–49. [in Ukrainian].
7. Zemskyi Yu. (2011) Ukrainskyi natsionalnyi ruh u pershi roky pravlinnia Oleksandra II [The Ukrainian national movement in the first years of the reign of Alexander II] *Kyivska starovyna. Kyivska starovyna № 4.* 67–96. [in Ukrainian].
8. Katrenko A. (2010). Vymusheni klopotannia velykoho ukrainskoho kompozytora (Lysty M.V. Lysenka Kyivskomu, Podilskomu ta Volynskomu heneral-hubernatoru) [Forced petitions of the great Ukrainian composer (Letters of M.V. Lysenko to the Governor-General of Kyiv, Podilsk and Volhynia)] *Pamyat stoloty. Pamiat stolit. № 4–5.* 108–114. [in Ukrainian].
9. Kyian O.I. (1990) Spivrobotnytstvo M.I. Kostomarov v istorychnykh zhurnalakh poreformenoi Rosii [Kostomarov in historical journals of post-reform Russia] *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. Ukrainian historical journal. № 4.* 63–73. [in Ukrainian].
10. Kyian O.I. (1992) M.P. Drahomanov i rosiiskyi liberalizm [M.P. Dragomanov and Russian liberalism] *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. Ukrainian historical journal. № 4.* 31–39. [in Ukrainian].
11. Koliada I.A. (2013) Tymofii Florynskyi-imperskyi antyukrainofilskyi intelektual i tsenzor [Timofii Florinsky-imperial anti-Ukrainophile intellectual and censor] *Problemy istorii Ukrainy XIX – poch. XX st. Problems of the history of Ukraine XIX – early XX centuries. Vyp. 22.* 413–424. [in Ukrainian].
12. Kostomarov M.I. (1994). *Slovianska mifolohiia. [Slavic mythology]. K.: Lybid.* 331–336. [in Ukrainian].
13. Mahitova A. B. (2008). *Ukrainska istoriia u vysvitleni chasopysu “Vestnyk Evropy” (1866–1918) [Ukrainian history in the coverage of the “Vestnyk Evropy” magazine (1866–1918)] : dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.06 / NAN Ukrainy; Instytut ukrainskoi arkhoehrafii ta dzhereloznavstva im. M.S. Hrushevskoho. dissertation... candidate. history Sciences: 07.00.06 / NAS of Ukraine; Institute of Ukrainian Archeography and Source Studies named after M. S. Hrushevskyi. Kyiv, 25 p.* [in Ukrainian]
14. Savchenko F. (1930). *Zaborona ukrainstva 1876 r. Do istorii hromadskykh rukhiv v Ukraini 1860–1870-kh rr. [Prohibition of Ukrainianism in 1876. To the history of public movements in Ukraine in the 1860s–1870s.]. Kh. – K.: Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy, 1930. 414 p.* [in Ukrainian].
15. Tolochko O.P. (2013). *Kyievo-ruska spadshchyna v istorychnii dumtsi Ukrainy pochatku XIX st. [Kyiv-Russ heritage in the historical thought of Ukraine at the beginning of the XIX th century] Ukraina i Rosiia v istorychnii retrospektyvi Ukrainski proekty v Rosiiskii imperii. Ukraine and Russia in historical retrospect Ukrainian projects in the Russian Empire. K. 250–306.* [in Ukrainian].
16. Shcherban T.O. (2004). *T.D. Florynskyi 1854–1919 [T.D. Florinsky]. K.: In-t skhodoznavstva im. A. Krymskoho NAN Ukrainy. K.: Institute of Oriental Studies. A. Krymsky NAS of Ukraine, 200 p.* [in Ukrainian].